

UDK 821.163.42.09 Matoš, A. G.
821.163.42 (497.5 Zadar)
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 2. XI. 2004.
Prihvaćen za tisak: 16. IX. 2005.

TIHOMIL MAŠTROVIĆ
Zavod za povijest hrvatske književnosti,
kazališta i glazbe HAZU
Opatička 18, HR – 10000 Zagreb

PAGINAE IADERTINAE ANTUNA GUSTAVA MATOŠA

UZ 90. OBLJETNICU SMRTI ANTUNA GUSTAVA MATOŠA

Premda osobno Antun Gustav Matoš nikada nije posjetio Zadar, brojne su njegove književne veze s tim gradom. U zadarskoj je periodici objavio nekoliko eseja, književnih kritika i polemika u kojima je došla do izražaja njegova literarna duhovitost, stilska ljepota i polemička oštrina, a nadasve piščevo zaneseno domoljublje. Shvaćajući da je temeljna značajka hrvatske kulturne tradicije njezina rasprostranjenost u svim krajevima Lijepe naše, Antun Gustav Matoš je znao prepoznati Zadar kao važno kulturno žarište hrvatskoga juga, i stoga je taj dio hrvatskoga kulturnog krajolika bio predmetom njegova stalnoga interesa. Najvažnija činjenica Matoševe veze sa Zadrom je u tome što u tom gradu godine 1905. izlazi njegova knjiga "studija i impresija" pod naslovom *Ogledi*, za koju autor te godine nije u Zagrebu mogao naći nakladnika. Surađujući pak u brojnim zadarskim novinama i časopisima, kontaktirajući s mnogim urednicima, te piscima što su djelovali u Zadru, pišući o književnim djelima što su ih objavili zadarski pisci ili o onim djelima koja su tiskana u Zadru, Antun Gustav Matoš je znatno pridonio stvaranju osebuje književne atmosfere u glavnom gradu Dalmacije u doba hrvatske moderne.

KLJUČNE RIJEČI: *Antun Gustav Matoš, hrvatska moderna, Zadar*

Životne staze Matoša su posve rijetko vodile ka hrvatskom jugu, tako da u Dalmaciji, unatoč svojim žarkim željama, nije uspio nikada boraviti, međutim duhom je bio blizak bogatom hrvatskom kulturnom naslijeđu našega primorja, osobito pak književnoj baštini, dobro poznavajući mnoga književna djela što su ih pisci ponikli u hrvatskom južnom podneblju napisali, kako u ranijim stoljećima, tako i u njegovo doba, ili pak što je tiskom objavljeno na tom području.

Matoš je osobito dobro poznao i pratio zadarsko izdavaštvo, surađujući i korespondirajući s mnogim izdavačima i urednicima što su Zadru priskrbili atribut "hrvatskoga izdavačkog čuda", grada koji je poslije Zagreba bio najveće i

najvažnije izdavačko središte na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće.¹ Suradivao je s uredništvima zadarskih novina *Croatia* (1900), *Hrvatska kruna* (1904, 1906, 1907), *Narodni list* (1910, 1914), časopisa *Lovor* (1905), književnoga godišnjaka *Svačić* (1905) i neobjavljenog, a za tisak pripremljenog futurističkog časopisa *Zvrk* (1914), odnosno s njihovim urednicima: Ivom Prodanom, Jurjem Biankinijem, Milutinom Cihlarom Nehajevim, Rikardom Katalinićem Jeretovim, Srđanom Tucićem, Josom Matošićem, s knjižarom zadarske Hrvatske knjižarnice Šarićem, te s mnogim književnicima koji su u to doba boravili u Zadru i o čijim je djelima često pisao: Milanom Begovićem, Ivom Vojnovićem, Vladimirom Nazorom, Jakovom Čukom (Jakšom Čedomilom), Ivanom Androvićem, Dinkom Šimunovićem, Markom Carom i mnogim drugim.

U doba hrvatske moderne u glavnom dalmatinskom gradu – Zadru, koji tada broji tek trinaestak tisuća stanovnika, djelovalo je čak petnaest tiskara, a hrvatskih je knjiga, ne računajući one što su tiskane na talijanskom i njemačkom jeziku, izišlo čak 965, od čega 83 književnih i 45 s područja filologije. Uz spomenute časopise u kojima je Matoš suradivao izlazi i tradicionalistička *Iskra* (1891.-1894.), Katalinićev *Lovor* (1897), književno-znanstveni časopis *Glasnik Matice dalmatinske* (1901.-1904.), a književni je podlistak bogat u brojnim dnevnim i tjednim novinama: *Narodnom listu*, *Hrvatskoj kruni*, *Smotri dalmatinskoj* i dr.²

Matoš je bio redovit književni kritičar književnih djela što su ih tiskali zadarski pisci. Spomenimo tako da je u nekoliko navrata prikazao knjige Rikarda Katalinića Jeretova a pisao je i o djelima Ivana Androvića, Milana Begovića, Jakova Čuke, Vladimira Nazora, Marina Sabića i dr.

O Matoševom književnom radu su u zadarskom novinstvu objavljeni važni članci. Brojem i kvalitetom odskaču oni tiskani u *Narodnom listu*. Tako Arsen Wenzelides 1909. predstavlja njegove *Umorne priče* i iznosi svoj sud da u toj knjizi ima dosta feljtonskog materijala, te da su mu "kritičke zbirke" književno vrjednije od novela i crtica. Matoš "po tudjinskim uzorima imitira neke forme i načine pisanja, koji ne prijaju puno hrvatskom ukusu" ističe Wenzelides.³ Prikaz Matoševe knjige *Naši ljudi i krajevi* iz 1911. godine objavljuje Jaša Grgašević ističući da je to djelo temeljno za poznavanje piščeva artizma, te da su Matoševe kritičarske sposobnosti ispred njegova pjesničkog i pripovjedačkog talenta.⁴ Joso Modrić kaže za velikog pisca i ovo: "Sve što je god on napisao, zvučalo je u hrvatskom srcu kao biserje, iako mu je kritika pokatkad posve oštra, što kažu Nijemci *temperamentvoll*. Nu u njega je bila čista, ponosna, uzvišena hrvatska duša [...]"⁵ O Matošu su u zadarskom *Narodnom listu* pisali i Vinko

¹ Tihomil Maštrović, "Izdavaštvo". U knjizi: *Drama i kazalište hrvatske moderne u Zadru*. Nakladni zavod Matice hrvatske, ur. Branimir Donat, Zagreb, 1990, str. 25-38.

² Usp. Vjekoslav Maštrović, *Jadertina croatica*. I. dio: *Knjige*, JAZU, Zagreb, 1949, II. dio: *Časopisi i novine*, ur. Josip Badalić, Zagreb, 1954.

³ Arsen Wenzelides, "A. G. Matoš: Umorne priče". *Narodni list*, XLVIII, Zadar, 6. veljače 1909., br. 11, str. 1-2.

⁴ Jaša Grgašević, "Jedan album". *Narodni list*, L, Zadar, 1. veljače 1911., br. 9, str. 1

⁵ Joso Modrić, "Matoš na umoru". *Narodni list*, LIII, Zadar, 21. ožujka 1914., br. 23, str. 1.

Kisić,⁶ Kosta Strajnić,⁷ Oktavije Lenti⁸ i dr., a poslije njegove smrti izišle su odgovarajuće obavijesti⁹ i nekrolozi o velikom piscu. Sve do 1920. kada je Zadar sramotnim Rapallskim ugovorom pripao Italiji u zadarskom se tisku prati sve što je s Matošem u svezi, pa tako redovito izlaze i obavijesti o novim izdanjima njegovih djela s preporukom čitateljskoj publici.¹⁰

1

Kako Matošu nije u hrvatskoj metropoli Zagrebu uspjelo pronaći izdavača za svoju prvu knjigu članaka *Ogledi*, on je godine 1904., prijateljskim posredstvom pjesnika, pripovjedača i publicista iz Zadra Rikarda Katalinića Jeretova (1869.-1954.), kojega je osobno upoznao 1900. u Parizu, uspio za izdanje svoje knjige ishoditi pristanak uglednog izdavača - Hrvatske knjižarnice iz Zadra. Početkom dvadesetog stoljeća Jeretov je bio istaknuta osoba zadarskog kulturnog života i obnašao je niz važnih zadaća, osobito u promicanju hrvatske knjige u Dalmaciji i Istri.

Prijateljstvo s Jeretovim nije, međutim, Matoša omelo da kritički "pokosi" njegovu zbirku pjesama godine 1901. u novosadskom *Letopisu Matice srpske*, gdje je objavio književni prikaz Jeretovljevih *Zadnjih pjesma*,¹¹ kao i Begovićeve znamenite pjesničke zbirke *Knjiga Boccadoro*.¹² "U Jeretova nema", piše Matoš u svojoj kritici napisanoj u Parizu, "ni jedne figure pjesničke koja nije plod pamćenja, a ako je ima, Katalinić je na nju nabasao kao onaj gluvak koji je, udarajući po glasoviru, napipao i na koji zvučni akord."¹³ Gotovo sarkastično Matoš ističe da je u tim pjesmama najzanimljivije samo to što su tiskane u najuglednijim hrvatskim časopisima i što ih piše urednik ozbiljnog mjesečnika *Glasnika Matice dalmatinske*, inače, njihov je autor "kao pjesnik običan stihotvorac, kao patriota prost deklamator." I dalje, nalazi da "mnogobrojni francuski naslovi (mjesto hrvatskih) i francuski citati tek povećavaju diletantski, snobovski dojam *Zadnjih pjesama*" što je "dokaz da Katalinić Jeretov nema

⁶ V[inko Kisić Oblomov], "Policija i umjetnost". *Narodni list*, LII, Zadar, 5. srpnja 1913., br. 54, str. 2.

⁷ Kosta S t r a j n i ć, "Farizejstvo". *Narodni list*, LII, Zadar, 19. srpnja 1913., br. 58, str. 3.

⁸ O[ktavije] L e n t i, "Matoš". Beč, 22. ožujka 1914. *Narodni list*, LIII, Zadar, 28. ožujka 1914., br. 58, str. 3.

⁹ [Anonimno], A. G. M a t o š. *Narodni list*; LIII, Zadar, 18. ožujka 1914., br. 22, str. 3.; [Anonimno], Sprovod A. G. Matoša. *Narodni list*; LIII, Zadar, 21. ožujka 1914., br. 23, str. 2.; [Anonimno], Pomen Matošu. *Narodni list*; LIII, Zadar, 1. travnja 1914., br. 26, str. 2.

¹⁰ [Anonimno], A. G. M a t o š: *Umorne priče. Vidici i putovi*. *Narodni list*; LVI, Zadar, 28. srpnja 1917., br. 60, str. 2.; [Anonimno], Matoševi feljtoni i eseji. *Narodni list*; LVI, Zadar, 29. kolovoza 1917., br. 69, str. 3.

¹¹ A[ntun] G[ustav] M a t o š, "Zadnje pjesme. Spjevao Rikard Katalinić Jeretov (god. 1895. do 1901.) Zadar, 1901. Vlastitom nakladom.", *Letopis Matice srpske*, knj. 210, sv. 6, str. 95-97.; Novi Sad, (novembar-decembar) 1901. U *Sabranim djelima A. G. Matoša* ta je kritika tiskana u sv. VI. (*O hrvatskoj književnosti I*), ur. Nedjeljko Mihanović, JAZU/Liber /Mladost, Zagreb, 1973, str. 55-57.

¹² A[ntun] G[ustav] M a t o š, "Knjiga Bokadoro (Xeres de la Maraja)", *Letopis Matice srpske*, knj. 210, sv. 6, str. 86-95; Novi Sad, (novembar-decembar) 1901. U *Sabranim djelima A. G. Matoša* ta je kritika tiskana u sv. VI. (*O hrvatskoj književnosti I*), ur. N. Mihanović, JAZU/Liber /Mladost, Zagreb, 1973, str. 45-54.

¹³ V. bilješku br. 11.

skromnosti i osjećaja za ono što bih nazvao stilom", zaključuje Matoš svoju oštru kritiku.¹⁴ Ipak, Rikarda Katalinića Jeretova kao pisca Matoš nije u cijelosti tako negativno ocijenio kako je to učinio s njegovom poezijom, Matoš je naime smatrao da je od Jeretova "čitka jedino po koja crtica u prozi, u maniru *Lišća* Vladimira Mažuranića."¹⁵ Godine 1904. u pismu mu piše da su njegove kratke prozne crtice vrijedna književna ostvarenja te mu poručuje: "te su crtice najbolji Vaš rad [misli na prozne crtice sabrane u Jeretovljevoj knjizi *Inje* – op. T. M.]. Vi za taj genre imate najviše talenta i ja ću što prije rektificirati svoj sud o Vašim stihovima."¹⁶

Unatoč Matoševim ponekad ostrim kritičkim ocjenama, dva su pisca ostala u posve dobrim odnosima, te se Matoš mogao osloniti i na Jeretovljevu pomoć kod tiskanja svoje knjige. Pošto je Matoševa ponuda za objavljivanje *Ogleda* u Zadru prihvaćena i autor poslao rukopis, ubrzo se krenulo u tiskanje knjige. No u to doba složene izdavačke prilike otegnule su poslove oko tiskanja, a kako je Matoš tada živio teškim emigrantskim i uz to boemskim životom u Parizu, nestrpljivo je očekivao da mu zadarski izdavač pošalje prve egzemplare tiskane knjige, no zasigurno još i više – obećani honorar. U članku "Literarna nevolja" sam pisac navodi da je njegov autorski honorar za *Ogleda* iznosio 150 kruna.¹⁷

O pojedinostima svoga raspoloženja uoči tiskanja *Ogleda* piše svom prijatelju Andriji Milčiniću, u pismu iz Pariza, 20. travnja 1904.: "'Ogleda' (Eseje), neke moje članke i fantazije, primi u nakladu Hrvatska knjižara u Zadru. Ponudiše mi 100 Kr., i mjesto da pošlju odmah, pitaju me na sam Veliki petak, pristajem li! Uzajmim i telegrafiram, da mi šalju žicom. Tri nesnosne noći, tri još nesnosnija jutra – gladan Uskrs, i ništa! Tek 8. dan mi pišu, da je Šarić, knjižar, otišao i da će mi sutra, vrativši se, poslati telegrafski. I ja dam častnu riječ babi lagumliji, da ću joj sutra u kljun minimum 40 rutavijeh franaka. Sutra dodje, koraci na hotelskim stubama raspinju me na nesnosne, mamurne muke i – ništa! Baba i vjerovnici me gledaju poprijeko. Čude se, kako fino lažem. Drugi dan mi piše Šarić, da mi šalje tih 100 Kr[una]. To bijaše prošlog petka. I opet – 4 neprospavane noći, 4 grozna jutra, čekanje pismonoše, 4 grozna dana, uvjeravanje prijatelja, da oni – patrioti, lažu, da se šale, što li! Pa onda sumnje, da Nepoznati, Sivi, Crni, da moćni čovjek kvari Šariću račune i baca mi djavolje klipove pod noge. I tako ja, dragi Andro, 20 dana ni oko stisnuo, tako reći, proklevši čas, kada sam 'zaslužio' tu jednu sumu.

I suma, i spas, dođe. Jučer. Za pismonošom miris od najtragičnijih 'kvarglah' i znak, da se primiče Ona, Flota, Lagum! Bacim joj 40 fr[anaka] polovinu duga. Spasim već od pralje. Kupim cipele, pjantalone, duhana, marke, papira, petroleja,

¹⁴ *Isto*

¹⁵ *Isto*

¹⁶ *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša*, sv. XIX. (*Pisma I*), ur. Davor Kapetanić, JAZU/Liber/Mladost, Zagreb, 1973, str. 203.

¹⁷ A[ntun] G[ustav] Matoš, "Literarna nevolja". *Savremenik*, VII, str. 133-134, Zagreb, veljača 1912., br. 2.

anzihckarte. Biftek, čaša vina, i osjetih, da je odista proljeće, da je zima prošla, ja ostao živ, da sjaji moj bog sunce."¹⁸

Matoševa knjiga *Ogledi*, s podnaslovom *Studije i impresije*, prvi je put objavljena 1905. u Zadru u izdanju Hrvatske knjižarnice, a tiskana je u tiskovnici E. Vitalianija.¹⁹ Da je Matošev izdavač davao prednost djelima hrvatske književnosti svjedoči činjenica da je početkom stoljeća objavio brojna vrijedna djela, među kojima izdvajamo pjesničke zbirke: *Život za cara* Milana Begovića,²⁰ *Inje* Rikarda Katalinića Jeretova,²¹ *Kroz svjetlost i sjenu* Rikarda Nikolića,²² dvije knjige Vladimira Nazora: *Knjiga o kraljevima hrvatskijem*²³ i *Slavenske legende*²⁴, putopis Ante Tresića Pavičića *Po Ravnim kotarima*,²⁵ drame: *Finis regni* Ćirila M. Ivekovića,²⁶ *Povratak* Srđana Tucića²⁷ i *Svagdašnjost* Milana Marjanovića,²⁸ zatim studiju *Iza Šenoe*, prvi sintetski prikaz hrvatskoga realizma, što ju je napisao Milan Marjanović,²⁹ te književni godišnjak *Svačić*, koji je 1904. godine bio jedina hrvatska periodična smotra za književnost, i dr.

U *Ogledima* Matoš je sakupio svoje članke rasute po novinama, pridruživši im dotad neobjavljeni tekst "Književnost i batine". Pišući 1907. Milanu Ogrizoviću o različitim ocjenama svojih knjiga Matoš iznosi vlastita duhovita tumačenja o knjizi *Ogleda*: "Ja kao žurnalista znam samo zajebavati, a to – pogotovo tu i u Hrvatskoj – nije baš teško. *Ogleda* pak smatram stilskim etidama. Traženje visokog, simbolskog i intimnog, naravnog, impresion-stila. To su kozerije, moment-slike ("Janko V.", "Kod kuće" – većim dijelom), feljtoni prelazeći u ozbiljne studije, pejzaži prelazeći u duše, pretvaranja slika u misli i misli u slike. Glupan Wenzelides dakako nije to shvatio, da je moj Baudelaire esej, potpuna studija o poetu, a J. Veselin[ović] obična uspomena, bez esejskih pretenzija, gdje htjedoh tek u neku ruku identificirati posavski, mačvanski pejzaž sa portraitom

¹⁸ *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša*, sv. XIX. (*Pisma I*), ur. D. Kapetanić, JAZU/Liber /Mladost, Zagreb, 1973, str. 386.

¹⁹ A[ntun] G[ustav] M[at]o[š], *Ogledi. Studije i impresije*. Izdanje Hrvatske knjižarnice, Nagragjena tiskarnica E. Vitaliani-ja u Zadru, Zadar, 1905., br. str. 169

²⁰ M[il]an B[e]g[ov]i[ć], *Život za cara*. Izdanje Hrvatske knjižarnice, Spljetska Društvena štamparija – Spljet, Zadar, 1904, br. str. 28+3 nepag.

²¹ Rikard Katalinić Jeretov, *Inje. (God. 1887-1902.)* Treće izdanje. Nakladom Hrvatske knjižarnice. Tiskara C. Albrechta (Jos. Wittasek), Zagreb, 1903, br. str. 152

²² Rikard Nikolić, *Kroz svjetlost i sjenu. Pjesme*. Nakladom Hrvatske knjižarnice V. Göszl. Nagr. Tiskara Vitaliani, Zadar, 1912, br. str. 91+ 3 nepag.

²³ Vladimir Nazor, *Knjiga o kraljevima hrvatskijem*. Izdanje "Hrvatske knjižarnice". Zadar, 1904, br. str. 79

²⁴ Vladimir Nazor, *Slavenske legende (1898-1900)*. Nagr. tiskarna Vitaliana & sinovi, Zadar, 1900, br. str. 95+9 nepag.

²⁵ Ante Tresić Pavičić, *Po Ravnim kotarima*. Izdanje "Hrvatske knjižarnice". Brzotiskom "Narodnog Lista", Zadar, 1906, br. str. 81+5 nepag.

²⁶ [Ćiril M. Iveković], *Finis regni. Drama iz rimske prošlosti*. Napisao K.I.G. Komisionalno izdanje Hrvatske knjižarnice, Knjigotiskara Ivo pl. Hreljanović Senj i Crikvenica, Zadar, 1904, br. str. 242

²⁷ Srgjan Tucić, *Povratak. Drama u jednom činu*. Naklada "Hrvatske knjižarnice" u Zadru, Zadar, 1907, br. str. 88

²⁸ Milan Marjanović, *Svagdašnjost*. Naklada "Hrvatske knjižarnice", Zadar, 1909, br. str. 42

²⁹ Milan Marjanović, *Iza Šenoe. Četvrt vijeka hrvatske književnosti*. Naklada "Hrvatske knjižarnice" u Zadru, Zadar, 1906, br. str. 198

njegovog sina, vedrog, dobrog i plodnog. *Ogledi* su u toliko novinarski i moderni, ukoliko su čeda momenta, dakle impresije. Ali ja se smatram blizak klasicima svojim progonstvom, vrlo poganim i skeptičnim, pijanim, golim i naivnim, i centar *Ogleda* je moja molitva Bahosu, kojega smatam grofom, gospodarom, još uvijek skrivenim, najhrvatskijih hrvatskih krajeva. Moj Bahos je pravi hrvatski kralj, knez i ban našeg duha, hrvatski entuzijazam, Petrica je preporodjeni satir Gundulićev i Reljkovićev, a ja sam u tom kolu igrao Grabancijaša, starog, siromašnog, istjeranog đaka. (...) *Ogledi* su dakle Etide, ali ne za djecu. I Chopin ih je pisao, a meni se svidjaju kao i balade, sonate i poloneze. Mogu se pohvaliti da sam u feljtonu nastavio našeg velikog Šenou i kad moje impresije usporedim sa Nušićevim (sada izašlim: "Ben Akiba", i starim) ne moram crveniti, prem znam najbolje što ne znam. Ako bijah iskren, dobar Hrvat i branio sam ljepotu našeg dragog, dragog Griča u času kad se pjevahu himne beogradskim konacima, nužnicima i kaldrmama."³⁰

Svom zagovaratelju i prijatelju književniku Rikardu Kataliniću Jeretovu Matoš je 1904. predložio da posreduje kako bi zadarska Hrvatska knjižarnica tiskala i njegovu narednu knjigu *Vidici i putovi*, no kako je te godine isti izdavač već za tiskanje prihvatio *Ogleda*, raspoloženje, kako mu piše Jeretov u pismu upućenom iz Zadra 27. studenoga 1904., kod zadarskog nakladnika nije bilo optimistično za novu Matoševu knjigu: "Da ja zapovjedam primio bih i *Putove*", piše mu Jeretov. "Morate znati, da naša knjižara raspolaže sa malenim sredstvima, pa je teško odbornike sklonuti na izdavanje", te mu predlaže: "Nastojte poslati koju novu stvar, pa ćemo i ja i Šarić lakše sklonuti odbornike na otkup djela."³¹

Da tih godina nije bilo lako tiskati knjigu potvrđuje i podatak da je svoju drugu knjigu eseja *Vidici i putovi* koja je, kao što je rečeno, bila napisana godine 1904., Antun Gustav Matoš objavio tek tri godine kasnije, 1907., i to u Zagrebu.³²

Godinu dana nakon izlaska *Vidika i putova* Matoš se ponovno oglasio kritičkim osvrtom na jednu Katalinićevu pjesničku zbirku. U prikazu zbirke *Sa Jadrana* Jeretovljevi kritičar je ovaj put značajnije revidirao prvotne oštre sudove o jadranskom pjesniku, te ponesen zajedničkim uspomnama i bliskošću vlastitih nacionalnih i političkih pogleda s Jeretovljevim, ističe: "Katalinić je Istranin, pravaš, dozrio je u vatri Pariza, i uvjeren je da je u današnjim tužnim prilikama najkorisnija, najhrvatskija hrvatska knjiga – patriotska knjiga, rodoljubna pjesma hrvatska, pjesma kako ju shvati raniji Kranjčević i stariji Nazor među dičnim našim primorskim savremenicima."³³ Ne zaboravljajući svoju svojedobnu preoštru kritiku Jeretovljevi pjesama, ali i njegovu podršku oko tiskanja *Ogleda* u Zadru, Matoš naglašava: "Ja sam dosele odviše strogo sudio R. Katalinića Jeretova jer ne

³⁰ *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša*, sv. XX. (*Pisma II*), ur. D. Kapetanić, JAZU/Liber /Mladost, Zagreb, 1973, str. 44.

³¹ *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša*, sv. XIX. (*Pisma I*), ur. D. Kapetanić, JAZU/Liber /Mladost, Zagreb, 1973, str. 204.

³² Antun Gustav M a t o š, *Vidici i putovi. Eseji i impresije*. Nakladna knjižara i industrija papira La. Kleina. Zagreb, 1907, br. str. 126

³³ A[ntun] G[ustav] M a t o š, "Sa Jadrana [Pjesme Rikarda Katalinića Jeretova]". *Narodne novine*, LXXIV, br. 276, str. 1-2; br. 278, str. 1-2; Zagreb, 28. studenoga i 1. prosica 1908.

htjedoh da naše lijepo parisko poznanstvo bude nauštrb mojoj objektivnosti. U svakom sam mu slučaju time više koristio no škodio. Laskajmo samo neprijateljima (i ženama)! Pišući te retke o pjesmama jednog čestitog čovjeka i dobrog Hrvata, sjećam se pariskih dana, herojskih mojih dana, kada sam gladovao, bivao bez stana, spavao sa knjigom na prsima i gospođom Avantirom na jastuku u svratištima koja vidjevahu Balzacove trudove, mušketaarske pustolovine, Verlainove suze i zlato tvog smiješka, Gospođu Sans-Gêne i Mimi – slatka Mimi Pinson! I kao danas što mi u tom malom, sitnom, hladnom i blatnom Zagrebu dolazi da zažalim za tom slobodom, ljepotom, šalom, za tim veličanstvom i tom mizerijom svijeta što se zove Pariz, tako sam onda – sjećate li se, Kataliniću? – s Vama čeznuo za ovom – za ovom – za Hrvatskom."³⁴

2

Matoševa suradnja u zadarskoj periodici otpočima godine 1900. kada u Prodanovim vjersko-političkim novinama *Croatia* objavljuje manji osvrt na Fabkovićevu knjigu *Moje zabavice*, preporučujući je svakom onom kome je stalo do kulture hrvatskoga književnog jezika, a za samog autora Skendera Fabkovića nalazi da je dosta učinio na promicanju hrvatske prosvjete i odgoja.³⁵

U podlistku zadarskog *Narodnog lista* objavljena su tri Matoševa teksta; godine 1910. prigodni članak "Liepa naša domovino!", napisan prigodom otkrića spomenika Antunu Mihanoviću, autoru pjesme koja je postala hrvatskom himnom,³⁶ godine 1913. likovna polemika "Policija i umjetnost",³⁷ te godine 1914. putopis "Od Pariza do Beograda".³⁸ Bibliografski podatci o zadarskim objelodanjenjima dvaju Matoševih tekstova ("Liepa naša domovino!" i "Od Pariza do Beograda") nisu bili poznati priređivačima dosad najpotpunije Matoševe bibliografije, tiskane 1973. u pišćevim *Sabranim djelima*.³⁹

Tekst "Liepa naša domovina!", napisan neposredno uoči otkrića spomeniku Antunu Mihanoviću u Klanjcu, Matoš je najprije objavio u zagrebačkom listu *Hrvatska sloboda*,⁴⁰ odakle je prenesen u *Narodni list*, a kasnije ga je pisac uvrstio

³⁴ Isto

³⁵ A[ntun] G[ustav] M a t o š, "Moje zabavice. Razložio Škender Fabković (Zagreb, 1900. Troškom pišćevim. Tiskom Mile Maravića.)" *Croatia*, II, Zadar, 9. studenoga 1900. br. 83, str. 3. (Članak je prethodno tiskan u *Hrvatskom pravu*, VI, br. 1484, str. 3; Zagreb, 18. listopada 1900.) U *Sabranim djelima A. G. Matoša* taj je tekst tiskan u sv. VI. (*O hrvatskoj književnosti I*), ur. N. Mihanović, JAZU/Liber /Mladost, Zagreb, 1973., str. 37.

³⁶ A[ntun] G[ustav] M a t o š, "Liepa naša domovino! (Prigodom otkrića spomenika Mihanovića.)" *Narodni list*, XLIX, Zadar, 1910, br. 64, str. 1. U *Sabranim djelima A. G. Matoša* taj je tekst tiskan u sv. IV. (*Vidici i putovi / Naši ljudi i krajevi*), ur. Dragutin Tadijanović, JAZU/Liber /Mladost, Zagreb, 1973, str. 293-298.

³⁷ A[ntun] G[ustav] M a t o š, "Policija i umjetnost". *Narodni list*, LII, Zadar, 21. srpnja 1913, br. 64, str. 1. U *Sabranim djelima A. G. Matoša* taj je putopis tiskan u sv. XI. (*O likovnim umjetnostima / Putopisi*), ur. S. Batušić, JAZU/Liber /Mladost, Zagreb, 1973, str. 144-145.

³⁸ Antun Gustav M a t o š, "Od Pariza do Beograda". *Narodni list*, LIII, Zadar, 21. ožujka 1914., br. 23, str. 1-2; U *Sabranim djelima A. G. Matoša* taj je putopis tiskan u sv. V. (*Pjesme / Pečalba*), ur. D. Tadijanović, JAZU/Liber /Mladost, Zagreb, 1973, str. 163-165.

³⁹ *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša*, sv. XX, JAZU/Liber/Mladost, Zagreb, 1973, str. 369-459

⁴⁰ A[ntun] G[ustav] M a t o š, "Liepa naša domovina!" *Hrvatska sloboda*, III, Zagreb, 6. kolovoza 1910., br. 177, str. 1-3.

u svoju knjigu *Naši ljudi i krajevi*.⁴¹ Pišući nadahnuto o ljepotama Hrvatske Matoš ističe da je Mihanović u svojoj svečanoj pjesmi sretno pogodio duh hrvatskoga čovjeka: "Humanošću i demokratizmom svog patriotizma je Mihanović toliko savremen i moderan da će to ostati 'dok nam njive sunce grije, dok nam hrašće bura vije'", piše Matoš i nastavlja: "U toj pjesmi nema militarističkog i konfesijskog tona. To je demokratska himna radu, prava seljačka davorija, priznajući rat tek kao potrebu samoobrane i ne prikazujući patriotizam tek kao solidarnost sa prirodom nego mnogo više, kao solidarnost našu sa zemljom, sa pejzažem hrvatskim. Rad i zemlja! To je cijela hrvatska poezija, poznata samo narodu s arijskim civilizovanim nagonima. (...) Ideja patriotizma, ljubav domovinska izmirila je prvu hrvatsku romantiku sa društvom (narodom) i sa prirodom (Hrvatskom), spasivši tako stariju našu poeziju od svjetske boli, od pesimizma i od egoističnog individualizma, stvorivši od naše književnosti najjače sredstvo za narodni preporod i za obranu od tuđinštine."⁴²

U putopisu "Od Pariza do Beograda" vječiti putnik Matoš donosi svoj pogled na Pariz i krajeve što se prostiru duž željezničke pruge do Beograda. Donosi svoje viđenje Austrijanaca; od onih u Salzburgu do onih u metropoli Beču. "Beč je", piše tako Matoš, "prema Parizu selo, gnjezdo filistara, beamtera i 'uštirkanih' oficira. Jedan moj znanac, prijatelj humorističkog simbolizma, reče, da je Beč – biela kava. Pogodio je. 'Melanž' je odista simbol Beča, bečkog kafanskog života, mješavina slavenskog mlička sa švabskom cikorijom, jevrejskim kajmakom, aristokratskim šećerom i carskim žemičkama (Kaisersemmel)."⁴³ Mađarsku i njezine ljude, a napose naše mađarone, Matoš je gledao s vidikovca ogorčenoga hrvatskog nezadovoljnika mađarskom politikom prema Hrvatskoj: "Pešta je karikatura velegrada. U toj zemlji nema ništa što me ne vrijeđa. Podvala 'švindl' je tu državni sistem. Srbija izvozi svinje, Ugarska izvozi Mađarice. Sifilis je, dakle, vrlo važan artikl ugarske izvozne trgovine. A kakva okolina, pejzaž, sveti Bože! Marva i kukukuruz, kukukuruz i marva, Mađari i stoka, stoka i Mađari! Da poludiš od zijevanja! I taj zar eskamotirani narod da davi, demoralise i do krvi isisava moju otadžbinu! Zar zbog tih pokrštenih Jevreja i aristokratskih kočijaša, tih uljeza i parazita evropske kulture, da robuje nekoliko stotina tisuća mojih zemljaka u prekookeanskim zemljama jer ne mogu više disati u zemlji koju prodaju za Judin groš stvorovi kao Stjepan Kovačević, Đurđević i Tomašić?"⁴⁴

Putopis "Od Pariza do Beograda" prije nego je tiskan u *Narodnom listu* imao je interesantnu sudbinu. Prije nego je objavljen u *Pečalbi* bio je tri puta tiskan: 1904. u beogradskoj *Politici*, potom u zagrebačkoj *Hrvatskoj smotri* 1907. i godine 1908. u *Hrvatskom trgovačkom listu*. Pisac ga je potom uvrstio u svoju knjigu *Pečalba* u kojoj je objavljen 1913., no odmah po objavljivanju cenzura je taj članak zabranila. Društvo hrvatskih književnika, kao izdavač, odlučilo je taj tekst izrezati iz knjige, te je takvu (Matoš ju je nazvao "uškopljenom knjigom!") distribuirati. U prosincu 1913., neposredno nakon izlaska knjige *Pečalba*,

⁴¹ Antun Gustav Matoš, *Naši ljudi i krajevi. Portraiti i pejzaži*. Vlasnik i nakladnik J. Sokol, knjižara i antikvarijat, Zagreb, 1910, str. 344-355.

⁴² A. G. Matoš, *n. dj.*, str. 350

⁴³ V. bilješku br. 38.

⁴⁴ *Isto*

temeljito nezadovoljan onim što je pratilo njeno izdavanje, Matoš je otišao na operaciju grla u bolnicu Milosrdnih sestara iz koje se više nije vratio, pa je tako *Pečalba* postala i njegova posljednja za života objavljena knjiga.

Kada je članak 1914. objavljen u zadarskom *Narodnom listu*, uredništvo je uz njega objavilo napomenu u kojoj se navodi da je taj članak bio zaplijenjen od komesarske cenzure u Zagrebu, pa se zato ne nalazi u *Pečalbi*.⁴⁵ Zapravo, ta činjenica da je nakon cenzurne zabrane putopisa "Od Pariza do Beograda" kojeg je pisac prvotno uvrstio u knjigu *Pečalba*, taj zabranjeni tekst objavljen na stranicama zadarskih novina, i to u doba piščeve bolesničke agonije, prvorazredni je izdavački događaj i dokaz Matoševe popularnosti u cijeloj domovini, ali ujedno to je i iskaz otpora policijskim mjerama što ih je nenarodna vlast primjenjivala u zabranama hrvatskih književnih djela.

Uz Matošev putopis, kojeg unatoč cenzurne zabrane, uredništvo *Narodnog lista*, toga 21. ožujka 1914., objavljuje, tiskana je i reportaža Jose Modrića "Matoš na umoru", napisana nakon njegova posjeta AGM-u u zagrebačkoj bolnici Milosrdnih sestara 15. ožujka 1914., u kojem opisuje Matoševe posljednje dane u bolnici, navodeći da je pisac još prije nekoliko dana prihvatio njegov poziv da dođe na oporavak u Dalmaciju. Uz Modrićev tekst uredništvo je tiskalo sljedeću napomenu: "Ovo smo pismo primili iz Zagreba prekasno za zadnji broj; a medjuto stigla nam je brzopjavno tužna vijest da je Matoš umro."⁴⁶ Tako je, eto, *Narodni list* tužnu vijest, uz navedenu reportažu, popratio i objavljivanjem Matoševa zabranjena putopisa, što bi velikom piscu, da je to mogao saznati, zacijelo bila velika radost.

Matoševe priloge naći ćemo i u književnom podlistku zadarske *Hrvatske krune*, najistaknutijih pravaških novina u Dalmaciji, koje su neko vrijeme izlazile i kao dnevnik, a uređivao ih je vođa dalmatinskih pravaša, te agilni izdavač i urednik brojnih zadarskih časopisa i novina, don Ivo Prodan. Razumljivo da je Matoš kao pravaš rado surađivao u pravaškoj *Hrvatskoj kruni*, te se tako njegovi tekstovi u tim novinama pojavljuju 1904., 1906. i 1907. Godine 1904. u *Hrvatskoj kruni* tiskan je Matošev feljton "Tko?",⁴⁷ 1906. polemički tekst "Sladke pilule"⁴⁸ i glasoviti feljton "Profesori"⁴⁹, što su izazvali mnoge bure u

⁴⁵ Antun Gustav Matoš, *Pečalba. Kaprisi i feljtoni*. Savremeni hrvatski pisci, knj. XXIV. Redovita izdanja Društva hrvatskih književnika, Zagreb, 1913, br. str. 188

⁴⁶ *Narodni list*, LIII, Zadar, 21. ožujka 1914., br. 23, str. 1.

⁴⁷ A[ntun] G[ustav] M[at]oš, "Tko?" *Hrvatska kruna*, XII, 27. travnja 1904. br. 34, str. 1-2. U *Sabranim djelima A. G. Matoša* taj je tekst tiskan u sv. XV. (*Feljtoni, impresije, članci I*), ur. Vida Flaker, JAZU/Liber /Mladost, Zagreb, 1973, str. 75-80.

⁴⁸ A[ntun] G[ustav] M[at]oš, "Sladke pilule". *Hrvatska kruna*, XIV, Zadar, 15., 16. i 17. listopada 1906., br. 228, 229, 230, str. 1. U *Sabranim djelima A. G. Matoša* ta je polemika tiskana u sv. XIII. (*Polemike I*), JAZU/Liber /Mladost, ur. N. Mihanović, Zagreb, 1973., str. 107-114.

⁴⁹ A[ntun] G[ustav] M[at]oš, "Profesori". *Hrvatska kruna*, XIV, Zadar, 28. studenoga 1906., br. 262, str. 1. U *Sabranim djelima A. G. Matoša* taj je tekst tiskan u sv. XV. (*Feljtoni, impresije, članci I*), ur. V. Flaker, JAZU/Liber /Mladost, Zagreb, 1973, str. 94-96.

onodobnoj filistarskoj, malograđanskoj javnosti, a godine 1907. tiska u *Hrvatskoj kruni* domoljubni esej "Kuća".⁵⁰

U feljtonu "Tko?" Matoš, suprostavljajući se mađarizaciji, germanizaciji i srbizaciji Hrvatske, pretresa aktualne hrvatske političke prilike zagovarajući hrvatsko državno pravo i potrebu stvaranja samostalne i nezavisne hrvatske države.

U duhovitom feljtonu "Profesori" pisac se pita "Što je profesor?" i odmah odgovara: "Učen čovjek kojega plaćaju da podučava omladinu. On je mandarin nauke, reprezentant one mudrosti, koja ne smeta državi u njenim ciljevima. Kao što ima država apsolutističkih, reakcionarnih i buržuaskih, ima buržoaskih, reakcionarnih, apsolutističkih profesora i nauka. Profesori su kasta, esnaf, ceh, i kao cehovska braća imaju sve mane sektarske ekskluzivnosti".⁵¹

Esej "Kuća" je iste godine kada je objavljen u zadarskoj *Hrvatskoj kruni* Matoš uvrstio u svoju knjigu "eseja i impresija" *Vidici i putovi*.⁵² Motiv kuće on u ovom tekstu prisposobljuje Hrvatskoj o čijoj slobodi neprekidno mašta: "Jer samo slobodna kuća je kuća, a naša hrvatska kuća danas nije slobodnija no u doba kada je bila bedem Zapada i europske civilizacije protiv bizantskog formalizma i azijskog barbarstva. Jednu polovicu drži Nijemac, drugu Mađar. Njeni zadržari su tuđe sluge. (...) Divan li će biti slobodan hrvatski dom kad se sagradi na sreću pozne unučadi! Jedan će tanki prozor gledati na grad Duždeva, a u drugom će se sunčati dan Muhamedovog Istoka. Motivi sa starih hrvatskih kuća prelijevat će se sa jednostavnošću latinske Dalmacije, sa notama samostanskih smirenih pročelja, sa zanosnim arabeskama Bosne, sa prostotom zagorske kurije i odabranim modernizmima u simfoniji novog, hrvatskog stila. A ljudi koji će možda šetati slobodnom ovom gradinom bit će srećniji i bolji od nas, savremenika farizejstva zakrabiljenog podgrijanim frazama, narodnog propadanja i lutanja u Ameriku."⁵³

Među Matoševim člancima, tiskanim u *Hrvatskoj kruni* osobito je zapažen bio polemički tekst "Sladke pilule" objavljen godine 1906. u kojem piše o drami Milana Begovića *Gospođa Walewska*, osvrćući se na ranije članke o tom djelu, pri čemu Begovićevu dramu proglašava neoriginalnim djelom s neuvjerljivim i kontradiktornim likovima, pisanu lošim jezikom, koja je dokaz, kako on kaže, "da reklama, vješta reklama prijateljskih, političkih i literarnih koketerija može proglasiti uspješim i najgore književno djelo, i da mi Hrvati nemamo književne kritike".⁵⁴ Pronašavši u *Gospođi Walewskoj* "tek dvije uspjele lirske fraze",

⁵⁰ A[n]tun] G[ustav] M[at]o[š], "Kuća". *Hrvatska kruna*, XV, Prilog, Zadar, 15. siječnja 1907. br. 12. U *Sabranim djelima A. G. Matoša* taj je tekst tiskan u sv. IV. (*Vidici i putovi / Naši ljudi i krajevi*), ur. D. Tadijanović, JAZU/Liber /Mladost, Zagreb, 1973, str. 75-79.

⁵¹ V. bilješku br. 49.

⁵² Antun Gustav M[at]o[š], *Vidici i putevi. Eseji i impresije*. Nakladna knjižara i industrija papira Lav. Kleina, Zagreb, 1907, str. 117-125.

⁵³ V. bilješku br. 50.

⁵⁴ V. bilješku br. 48.

Matoš rezimira svoj britak polemički tekst: "Begović ima talenta: on je najveći hrvatski književni industrijalac i reklamac, i tu je njegov modernizam."⁵⁵

Matošev članak pokrenuo je niz novih polemičkih tekstova *pro* i *contra* njegovih stajališta.⁵⁶ U *Hrvatskoj kruni* tekst podrške Matoševim književnim procjenama objavljuje Srđan Tucić, godine 1906. urednik zadarskog pravaškog lista.⁵⁷ U obranu Begovića javio se Arsen Wenzelides u Supilovom riječkom *Novom listu*, zamjerajući Tuciću i drugima da su svojim člancima postali tek produžena ruka Matoševe "argusovštine" u Dalmaciji.⁵⁸

Kada je prestankom zagrebačkog *Vienca* i sarajevske *Nade* godine 1903. hrvatska književnost ostala bez književne smotre odlučila je zadarska Hrvatska knjižarnica tiskati književni godišnjak i koledar *Svačić*, koji je imao popuniti prazninu u hrvatskom književnom izdavaštvu i Matoš se odazvao ponuđenoj suradnji. Na to ga je poticao i Milan Begović koji mu u pismu iz Splita od 30. listopada 1904., između ostaloga piše: "... Je li Vam što zadarska knjižara odgovorila? Izašao je koledar 'Svačić', mislim da bi Vam oni platili i za dobru kritiku u kom hrvatskom listu. Platili su i Nehajeva. Javite im se..."⁵⁹ I zaista, Antun Gustav Matoš 1905. surađuje u zadarskom *Svačiću*; objavljuje članak filozofijske provenijencije "Emerson" u kojem prikazuje život i rad američkog pjesnika i filozofa Ralpa Walda Emersona, nalazeći za nj da je pjesnik slobode i filozof slobode.⁶⁰ Matoš se nada da će upravo zato Emerson privući "svako hrvatsko srce", zaključujući: "Od svih pisaca najkorisniji su nam pisci slobode, jer ta se riječ, zlatna i sveta, ne nalazi u hrvatskim čitankama, u našim zakonicima i u našim molitvenicima, prem je Emersonova velika, srećna i silna domovina bila šuma i močvara, puna divljaka, bijelih razbojnika i fanatika, kada naš skladni gospar Dživo pjevaše besmrtnu pjesmu slobodnoj našoj Dubravi."⁶¹

Godine 1914. Joso (Joe) Matošić (1890.-1966.) redakcijski je u Zadru pripremio za izlaženje časopis *Zvrk* s podnaslovom "Glasilo hrvatskog futurističkog pokreta", kojemu je za prvi broj proslav napisao sam Filippo Tomaso Marinetti, vođa talijanskog futurizma i rodonačelnik cijeloga pokreta, što je za hrvatsku književnost iznimno važan događaj. Među suradnicima prvoga hrvatskoga futurističkoga časopisa, osim Matošića, od hrvatskih pisaca nalazimo Antuna Gustava Matoša, te Ulderika Donadinija i A. Aralicu, a uz F. T. Marinettija svojim književnim priložima također hrvatskim prijevodima sudjeluju

⁵⁵ *Isto*

⁵⁶ Usp. Dubravko Jelčić, *Literatura o Matošu. Croatica. Bibliografije*, II, sv. 4/5/6, Zagreb, 1976, str. 19-23.

⁵⁷ Srđan Tucić, "Gorke pilule". *Hrvatska krana*, XIV, Zadar, 24. listopada 1906, br. 236, str. 1.

⁵⁸ Arsen Wenzelides, "Intige i kundudarije. Frankovačka hajka na Milana Begovića." *Novi list*, IX, Rijeka, 21. listopada 1906., br. 290, str. 1-2.; *Isti*, "'Čisti književnici.'" (Polemika s A. G. Matošem.)" *Novi list*, IX, Rijeka, 6. studenoga 1906., br. 306, str. 1.

⁵⁹ Pismo Milana Begovića A. G. Matošu upućeno iz Splita 30. listopada 1904. objavljeno je u *Sabranim djelima Milana Begovića*, sv. XXI. (*Pisma / Autobiografski zapisi*), ur. Ivan Meden i Antun Pavešković, HAZU/Naklada Ljevak, Zagreb, 2004., str. 192-193.

⁶⁰ [Antun] G[ustav] M[at]o[š], "Emerson". *Koledar "Svačić"*, str. 75-77; Zadar, 1905. U *Sabranim djelima A. G. Matoša* taj je tekst tiskan u sv. IX. (*O stranim književnostima*), ur. V. Flaker, Zagreb, 1973, str. 41-44.

⁶¹ *Isto*

i ugledni talijanski futuristi Aldo Palazzeschi i Giovanni Papini. Premda je prvi broj časopisa *Zvrk* bio pripremljen za tisak; prilozi prikupljeni već krajem 1913. i časopis likovno oblikovan, te grafički izrađeno njegovo "ogledalo", najprije novčane poteškoće a potom sljedeće godine početak Prvoga svjetskog rata, spriječio je njegovo tiskanje.⁶²

Imajući sluha za sve nove pokrete Antun Gustav Matoš je podržao grupu mladih književnih zanesenjaka koji su upravo u Zadru kanili, pokretanjem časopisa *Zvrk*, stvoriti središte, žarište i okupljalište pristaša futurizma, ambiciozno nazvavši svoj književni interes "Hrvatski futuristički pokret". Matoš im je godine 1913. za časopis *Zvrk* poslao svoj prilog "Početak 'solo-varijacije'", odnosno prvi dio novele koja je prvi put objavljena 1906. u zagrebačkom *Savremeniku*.⁶³

Svoje mišljenje o futurizmu uvijek kritički raspoloženi Matoš je iskazao u svom eseju "Futurizam" objavljenom godine 1913. u *Obzoru* u kojem, između ostalog, piše:

"Futuriste skupiše dakle najzvučnije ideje s kolca i konopca, najavivši tek novo ime za zabašurivanje poznatih starih doktrina (...) Futuriste su pjesnici energije i glavni elementi njihove poezije su hrabrost, srčanost i pubuna, dok je literatura – tobože – dosele slavila samo nemoć, san, nepomičnost."⁶⁴

Pokret futurizma u književnosti, po Matošu, bio je zapravo obnovljena stara Zolina naturalistička doktrina, "ali ne u epskom i opisnom, već u lirskom, već danas preživjelom bombastičnom stilu personalnog impresionizma u simboličkoj parafrastičkoj retorici", ustvrdivši da među suvremenim omladinskim pokretima početkom XX. stoljeća (kubisti, paroksisti, interpsiholozi, unanimisti, itd.) najveću prašinu i najviše škandala dižu upravo futuristi, te da među svim poznatim preporodima književnim ili umjetničkim, "futurizam nije samo revolucija literarna i artistska, već cijeli sistem, pokret istodobno politički, filozofski i socijalan".⁶⁵

Urednik *Zvrka*, Joe Matošić, s Matošem korespondira nekoliko godina prije pokretanja prvog hrvatskog futurističkog časopisa, a kako se iz Matoševe korespondencije vidi, on upravo njega godine 1909. moli da mu pošalje pedesetak prvih brojeva časopisa *Kokot*⁶⁶ kako bi taj časopis mogao raspacati po

⁶² Matošev tekst "Početak 'solo-varijacije'", zajedno s ostalim tekstovima prvog broja *Zvrka* objavio je Božidar Petrač u svojoj knjizi *Futurizam u Hrvatskoj*. Dossier, Matica hrvatska – ogranak Pazin, Pazin, 1995, str. 34-35.

⁶³ A[ntun] G[ustav] M[at]oš, "Solo- varijacije". *Savremenik*, I, knj. 1, Zagreb, siječanj 1906., br. 1, str. 54-58. U *Sabranim djelima A. G. Matoša* taj je tekst tiskan u sv. II. (Novele, humoreske, satire, scenski tekstovi), ur. D. Tadijanović, Zagreb, 1973, str. 88-94.

⁶⁴ A[ntun] G[ustav] M[at]oš, "Futurizam". *Obzor*, LIV, Zagreb, 23. ožujka 1913. br. 81, str. 1-3. U *Sabranim djelima A. G. Matoša* taj je tekst tiskan u sv. IX. (O stranim književnostima), ur. V. Flaker, Zagreb, 1973, str. 217-226.

⁶⁵ *Isto*

⁶⁶ To se, dakako ne odnosi na "mjesečnik za književnost i umjetnost" *Kokot* kojeg je je u Zagrebu pokrenuo, te od godine 1916. do 1918. (kada je Matoš već bio mrtav) izdavao, uređivao i većim dijelom sam ispunjao Ulderiko Donadini, a dakako još manje na humoristički tjednik *Kokot* što ga je od 1932. do 1936. uređivao Aladar Fischer.

Zadru.⁶⁷ Naime, očito je riječ o tome da je do Matešića tek došla glasina kako Matoš kani pokrenuti književni časopis kojega je kanio nazvati *Kokot* (spominjani su i nazivi: *Pijevac*, *Crni mačak* ili sl.), no taj časopis nikada nije objavljen, pa je Matošić, kada je svoje pismo uputio Matošu, zapravo samo nagađao da je njegov prvi broj pod naslovom *Kokot* već objavljen.⁶⁸ Inače, Joe je Matošić bio uposlen u zadarskoj Hrvatskoj knjižarnici a bio je iznimno aktivan u radu brojnih hrvatskih društava u Zadru u doba austrijske vlasti, među kojima je posebno zapažen njegov rad u Hrvatskom diletantskom društvu (1910.-1914.).⁶⁹

Neobjavljivanjem prvoga hrvatskoga futurističkoga časopisa *Zvrk*, program hrvatskih futurista ostaje neostvaren, ipak i kao takav, kao književnopovijesna činjenica, s jedne strane svjedoči bliskost stilskih događanja hrvatske s ostalim europskim književnostima na početku dvadesetog stoljeća, a s druge, nemogućnost ostvarenja proklamiranih ciljeva iznesenih na stranicama neobjavljenog časopisa.⁷⁰

Iskazavši želju za suradnjom u zadarskom futurističkom *Zvrku* godine 1914., u doba kada su već izmicali posljednji dani života, Matoš je iznova potvrdio svoju duhovnu mladost i uvijek živu književnu znatiželju da bude ukorak sa suvremenim europskim književnim događanjima, ali isto tako bliskost s hrvatskom mladeži, koji ju je podržavao već i time što je surađivao u njihovim časopisima, pa i onda kada su bili potpuno avangardni, kakav je slučaj sa zadarskim *Zvrkom*.

Rezimirajući suradnju Antuna Gustava Matoša u zadarskoj periodici, možemo utvrditi da ona nije ostavljala mirnim svoje suvremenike, i da se ponovilo, kada je Matoš u pitanju, da je njegovo britko polemičko pero u pravilu začas uzburkalo dotad mirne književne vode, pokazujući velik utjecaj njegove kritičke i polemičke riječi, ma u kojem kraju Hrvatske se ta riječ oglasila.

3

Premda je Matoš imao i osobna poznanstva s nekim Zadranima, s brojnim književnicima i urednicima novina u Zadru uglavnom je samo korespondirao. Svojom se zanimljivošću i književnopovijesnom vrijednošću izdvajaju pisma što ih je razmjenjivao s uglednim hrvatskim književnicima koji su jedno vrijeme boravili u Zadru: Milanom Begovićem, Rikardom Katalinićem Jeretovim, Milutinom Cihlarom Nehajevim, Ivom Vojnovićem, te posebno sa Srđanom Tucićem, nakon kojih je i uslijedila Matoševa književna suradnja u zadarskom pravaškom dnevniku *Hrvatskoj kruni*, i to upravo u razdoblju dok mu je urednik bio Tucić.

Malo je čiji životopis pun nerasvijetljenih mjesta, kako je to slučaj s hrvatskim književnikom Srđanom Tucićem (Požega, 1873. – New York, 1940.). Još je uvijek u našoj književnoj historiografiji nedovoljno poznata činjenica da je taj ugledni

⁶⁷ Usp. Matošićevo pismo A. G. Matošu upućeno iz Zadra 3. rujna 1909. U: *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša*, knj. XX. (*Pisma II*), ur. D. Kapetanić, JAZU/Liber /Mladost, Zagreb, 1973, str. 272.

⁶⁸ Na obavijesti o Matoševom planiranom a neobjavljenom časopisu zahvaljujem Vinku Brešiću.

⁶⁹ Usp. T. Maštrović, *Hrvatsko kazalište u Zadru*. Teatrolgijska biblioteka, knj. 11, ur. Nikola Batušić, Hrvatsko društvo kazališnih kritičara i teatrologa, Zagreb, 1985, str. 141-149.

⁷⁰ Usp. B. Petrač, n. dj.; Sofia Zani, "La mai pubblica rivista futurista *Zvrk* ed il futurismo in Croazia (1901.-1914.)", *Filologia moderna*, n. 4, pp 303-349; Pisa, 1980.; Ista, "Ancora a proposito di *Zvrk*", *Quaderni di ricerca*, Udine, 1983, pp. 3-61.

hrvatski pisac dvije godine, točnije 1906. i 1907., boravio u Zadru kao urednik novina, novinar, politički djelatnik pravaš, pa čak i glumac, koja je tim zanimljivija znamo li da odreda svi hrvatski književni povjesničari, koji su dosad pisali o Tuciću, unisono netočno tvrde da je on te godine u Sofiji gdje je tada navodno bio intendant tamošnjeg kazališta.⁷¹

Naša novija arhivska i biblioteka istraživanja bacila su novo svjetlo na "tamno mjesto" u životopisu jednog od najvećih dramskih pisaca hrvatske moderne. O Tucićeve zadarskom razdoblju svjedoči i nekoliko njegovih pisama upućenih Antunu Gustavu Matošu iz Zadra u kojima ga Tucić poziva na suradnju u *Hrvatskoj kruni*, piše mu o književnim prilikama u Dalmaciji, predlažući mu da bi i on, Matoš, mogao nešto napisati o dalmatinskim literatima, kakav feljton ili esej, a što se objavljivanja tiče poteškoća ne će biti jer je on, kako ističe, tog kolovoza 1906., "već dva mjeseca glavni urednik" tih novina.

Tucićeve pisma Matošu objavljena su godine 1973. u Matoševim *Sabranim djelima*, pa su mogla biti Tucićevim biografima putokaz za rasvjetljivanje spomenutog razdoblja njegova života, kao i neki drugi tekstovi, primjerice memoarski članak Bože Lovrića o Srđanu Tuciću objavljen 1936., ili pak članak V. Mandekića o modernom bugarskom kazalištu tiskan u *Obzoru* 1929. Svi su ti izvori ipak promakli dosadašnjim Tucićevim životopiscima. Solidna književnopovijesna istraživanja očito su i ovim primjerom potvrđena pretpostavka kvalitetne književne povjesnice, a ona, nažalost, nisu provedena u svim hrvatskim relevantnim književnim sredinama pa su dakle takvi propusti i bili mogući.

Godine 1905. Milutin Cihlar Nehajev u Zadru pokreće književni časopis *Lovor*, posljednji "artistički" časopis hrvatske moderne, okupivši na njegovim stranicama suradnju ponajboljih pera tadašnje hrvatske književnosti, među kojima su bili: Milan Begović, Vladimir Nazor, Vladimir Jelovšek, Ivan Krnic, Mihovil Nikolić, Ante Tresić-Pavičić, Marin Sabić, Viktor Car Emin i dr.⁷² Uz ostale časopise "artističkog" usmjerenja, bečku *Mladost* (1898.) i zagrebačke *Hrvatski salon* (1898.), *Život* (1900.-1901.) i *Vienac* (1903.), *Lovor* je svakako jedan od najboljih i najvažnijih časopisa Mladih, i ujedno posljednji časopis prve faze hrvatske moderne. Istodobno, prestankom izlaza zagrebačkog *Vienca* i sarajevske *Nade* godine 1903., poslije jednogodišnjeg mrtvila, *Lovor* što ga je Milutin Cihlar Nehajev izdavao u Zadru bio je 1905. jedini hrvatski književni časopis, a u mnogo čemu i prethodnik središnjega hrvatskoga književnog časopisa *Savremenika*, što će ga od 1906. u Zagrebu izdavati Društvo hrvatskih književnika.

Nehajevljevi *Lovor* je bio luksuzno opremljen i uz suradnju prvih književnih imena, ali nije bio namijenjen pouci i zabavi širokog čitateljstva, kao ni ostali časopisi izrazito modernističke orijentacije, već je kao smotra isključivo za

⁷¹ Nije potrebno navoditi sve autore i rasprave u kojima se pisalo o Tucićeve životopisu, jer u svima njima o Tucićeve zadarskom razdoblju do naših istraživanja objavljenih 1990. (a i poslije toga) nema niti slova. Usp. T. Maštrović, "Srđan Tucić", u knjizi *Drama i kazalište hrvatske moderne u Zadru*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1990, str. 122-163.

⁷² Usp. T. Maštrović, "Prilozi iz književnosti u zadarskom časopisu *Lovor* (1905.)". *Kronika Zavoda za književnost i teatrologiju JAZU*, V, Zagreb, 1979, br. 11, str. 112-119.

književnost i umjetnost bio zanimljiv tek užem krugu ljubitelja književne riječi pa se, unatoč tome što je izlazak pojedinog broja bio uistinu književni događaj i predmet književnokritičkih rasprava, nije mogao održati zbog svoje ekskluzivnosti, te je prestao izlaziti poslije sedmog broja, nakon što je uredništvo prebačeno u Zagreb.⁷³

Nehajev je na suradnju u *Lovoru* pozvao i Antuna Gustava Matoša, a veliki se AGM na to spremno odazvao, poslavši čak dva svoja teksta zadarskom književnom listu. Istodobno radostni što hrvatska književnost ponovno ima književni list, na suradnju u *Lovoru* Matoša pozivaju i drugi pisci. Tako mu npr. u pismu od 5. prosinca 1904. piše Adela Milčinović: "To vam je valjda poznato, da će u Zadru izlaziti bel. list *Lovor*, urednik mu je Cihlar Nehajev. Pošaljite mu što. Uvjeti su prilični, a daje i 'voršuse'. Nu valjda ste već dobili poziv."⁷⁴

Međutim, s Matoševom suradnjom nije bilo veće sreće u najboljem zadarskom književnom časopisu. Naime, u odabiru priloga za *Lovor* Cihlar je imao oštre kriterije, pa tako Matošu vraća rukopis feljtona "Usidjelica" i još jedan tekst, s obrazloženjem da u njemu ima izreka koje nikako ne može štampati, te kako ne želi ništa križati bez dozvole, radije mu vraća rukopis.⁷⁵ Pravi je možda razlog za taj strogi urednički čin bio u tome što je Matoš svoj feljton tiskao već prije, godine 1904. u beogradskoj *Slobodnoj reči*,⁷⁶ a Nehajev je želio nov, neobjavljen tekst, pa Matošu poručuje da ne sumnja da bi osobito rado želio njega za suradnika u *Lovoru*, ali da mu pošalje neobjavljene radove, a kako *Lovor* ne donosi feljtone, bolje da mu pošalje kakav drugi beletristički tekst.

Matoš je to i učinio, ako je suditi prema njegovu pismu Josipu Kosoru od 20. rujna 1905., u kojem se tuži da je jedna njegova pripovijest "ležala u Cihlara dobrih osam mjeseci, a bila je napisana za *Lovor*", te da će "pošto mu je dozlogrdilo čekanje, izaći u *Obzoru*".⁷⁷ Posljednji broj Nehajevljeva *Lovora* izašao je međutim još u travnju 1905., pa će najvjerojatnije to biti razlog da Antun Gustav Matoš nije, unatoč svojoj želji i nastojanju, nikada postao suradnik te zadarske književne smotre, posljednje u bečko-zagrebačko-zadarskoj skupini "artističkih" časopisa hrvatske moderne.

4

Osim što je svoju knjigu *Ogledi* objavio 1905. u Zadru, što je surađivao u zadarskoj periodici, Matoš je dobro poznao gotovo sve zadarske književnike i mnoge urednike novina i publiciste u Zadru s kraja 19. i početka 20. stoljeća, pa i

⁷³ T. Maštrović, "Lovor (1905.) – posljednja 'artistička' revija hrvatske moderne", u knjizi: *Nad jabukama vile Hrvatice*. Kroatističke studije, Biblioteka Croaticum, sv. 3, ur. Radoslav Katičić, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2001, str. 221-240.

⁷⁴ *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša*, sv. XIX. (Pisma I), ur. D. Kapetanić, JAZU/Liber /Mladost, Zagreb, 1973, str. 395.

⁷⁵ Usp. Cihlarovo pismo A. G. Matošu upućeno iz Zadra 6. siječnja 1905.: *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša*, knj. XX. (Pisma II), ur. D. Kapetanić, JAZU/Liber /Mladost, Zagreb, 1973, str. 230.

⁷⁶ A[ntun] G[ustav] M[at]oš, "Usidjelica". *Slobodna reč*, I, Beograd, 19. VIII. (1. IX.) 1904., br. 167.

⁷⁷ Pismo A. G. Matoša Josipu Kosoru upućeno iz Zagreba 20. rujna 1905. *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša*, sv. XX. (Pisma II), ur. D. Kapetanić, JAZU/Liber /Mladost, Zagreb, 1973, str. 260.

one najmlađe koje je često u svojim feljtonima, književnim kritikama i polemikama poticao na književni rad i svestrano zalaganje za procvat hrvatske domovine. S nekim piscima su veze bile tek kolegijalne, književničke, vezane uz njegovu bogatu književničku i publicističku djelatnost, s nekima pak uredničke i nakladničke, ili pak političke, mahom pravaške, a neke je Zadrane Matoš i osobno poznavao.

U svom prikazu knjige Zadranina Ivana Androvića *Po Ravnim kotarima i kršnoj Bukovici*,⁷⁸ što ju je 1909. tiskala zadarska Katolička hrvatska tiskarna, Matoš hvali autora prvo zato što se prihvatio putopisa, koji je po njemu nedvojbeno jedan "od ponajljepših i najmodernijih književnih oblika" a drugo, zato što opusuje jedan manje poznati dio Hrvatske jer, kako on ističe, "obrazovanom [je] Hrvatu najtuđija zemlja na svijetu Hrvatska. Tuđinci Europi, mi smo još veći tuđinci Hrvatskoj, domovini našoj."⁷⁹ Andrović, smatra Matoš, nije stilist, pa njegov putopis nema književne vrijednosti kakve npr. posjeduju putopisi A. Tresića Pavičića ili Ise Kršnjavoga, više su publicističke naravi, a kao novinarski uradak ta se Androvićeva knjiga odlikuje novinarskim osobinama: erudicijom, razumijevanjem svih životnih pojava i, ono što Matoš posebice izdvaja, rodoljubljem, a ono "djeluje kao najuzvišenija etična poezija".⁸⁰ Andrović nam otkriva najnepoznatiji kraj Dalmacije gdje je "bijeda sijala, a junaci umirali", ističe Androvićev kritičar i nabraja krajeve koje pisac opisuje: Sv. Rok na Velebitu, Bribir, Biograd, Nin, Vranu, Nadin, Bojnik, Novigrad, Jesenice, Pridragu, Ostrovice "gdje šeće genij ruševine i gdje narod ne pamti više Šubića, Nelipića i Paližne. Tu gdje hrvatstvo nekoć cvalo, sad sve vene i umire u groznoj sirotinji i zapuštenosti."⁸¹ Osobe koje su u tom kraju pisca osobito zaintrigirale su Oštrić i braća Nekići u Novigradu, don Šime Ljubić u Zemuniku i učitelj Paleka, te osobito Šime Maštrović, koji je bio, kako on kaže, "duša hrvatstva u Obrovcu".⁸² Svoj prikaz Androvićeva putopisa po zadarskom kraju Matoš zaključuje ocjenom autorove ličnosti: "Ivan Andrović je dobar Hrvat, izvrstan poznavalac naše zemlje i naših potreba, učenjak kao stariji naši publiciste A. Starčević, Nodilo, Kvaternik, Politeo, Kumičić, Selak i Tresić Pavičić, podsjećajući obilnošću svog znanja na neke stare leksikografe i intelektualne tipove kao stari Bayle ili William Jones...".⁸³

Matoš je dobro poznavao rad mnogih zadarskih književnika, publicista, političara, kulturnih i javnih djelatnika. U članku "Moja sjećanja na A. G. Matoša" zadarski profesor Ljubomir Maštrović prisjeća se što mu je u Zagrebu godine 1912. o Zadranima kazivao sam Matoš: "Sjećam se" piše on, "da je hvalio don Ivu Prodana kao kremenjaka, marljiva i učena čovjeka, ali previše tiha i povučena. Za Virgila Perića reče mi, da je sjajno preveo Teokritove *Idile*. Don

⁷⁸ Ivan Andrović, *Po Ravnim kotarima i kršnoj Bukovici*, II. dopunjeno izdanje, Brzotiskom "Katoličke hrvatske tiskarne", Zadar, 1909, br. str. 261.

⁷⁹ A[ntun] G[ustav] M[at]o[š], "Putopis Ivana Androvića". *Hrvatsko pravo*, XV, Zagreb, 5. lipnja 1909., br. 4062, str. 9-10. U *Sabranim djelima A. G. Matoša* taj je prikaz tiskan u sv. VI. (*O hrvatskoj književnosti I*), ur. N. Mihanović, JAZU/Liber /Mladost, Zagreb, 1973, str. 215-219.

⁸⁰ *Isto*

⁸¹ A. G. M[at]o[š], *n. dj.*, str. 10.

⁸² *Isto*

⁸³ *Isto*

Juru Biankinija nazvao je elokventnim parlamentarcom. Dobrim novinarom smatrao je Vinka Kisića kod *Narodnog lista*. Pitao me za Jakova Čuku (Jakšu Čedomila), za Rikarda Katalinića Jeretova, za Bersu, za R. Nikolića, P. Kasandrića i druge. Nesređenim fantastom okarakterizirao je Ild Bogdanova (dr. J. Ljubića). Znao je za Marcela Kušara, dopisnog člana Akademije i direktora zadarske Hrvatske gimnazije, za profesore Šimu Urlića i dr. Petra Karlića, za arheologa i dopisnog člana Akademije Luku Jelića i dr."⁸⁴ Ljubomir Maštrović po sjećanju navodi Matoševe riječi što mu ih je 1912. godine izrekao u Zagrebu prigodom njihova prvog susreta: "– Vidite, moj mladi prijatelju, mi dolje u Zadru, u Dalmaciji, imademo lijepi broj učenih Hrvata, dobrih književnika, umjetnika, slikara, kipara, muzičara, jer je tamo ipak više slobode nego ovdje, gdje caruje štreberstvo, karijerizam i luda jagma za novcem. Zato sam ja baš u Zadru dao tiskati svoje *Ogleda* još g 1905. u nakladi Hrvatske knjižarnice. U Zagrebu nije bilo dovoljno razumijevanja za to djelo."⁸⁵

Osobiti Matošev poštovalac bio je i Joso Modrić koji je pisca 1914. posjetio na njegovoj bolesničkoj postelji te ga pozvao da dođe u Dalmaciju na oporavak. O svom susretu s velikim piscem na njegovom životnom odlasku Modrić je pisao u reportaži objavljenoj u *Narodnom listu*.⁸⁶

Zadarski tisak donosi brojne nekrologe poslije Matoševe smrti. Jedan od najdojmljivijih je nekrolog što ga je napisao Oktavije Lenti koji ističe da "ni jedan naš kritičar nije imao više duha, mozga, duše i krvi od ovog hrvatskog entuzijaste..." (...) "Ovaj čovjek finog ukusa i superiorne kulture, poznavao je kao malo tko moć riječi, ljepotu izraza i zgodnost paradoksa..." te zaključuje da "Matoš ne bijaše samo izvrstan umjetnik, već i iskreni hrvatski nacionalista i dobar čovjek, kao dobar danak u godini. I zato su svi naši zagrebački listovi o mrtvom Matošu pisali nekim intimnim familjarnim tonom."⁸⁷

5

Od Zadrana koji su osobno poznavali Antuna Gustava Matoša naročito se izdvaja Ljubomir Maštrović (1893. – 1962.) koji je, u doba kada je bio student na Sveučilištu u Zagrebu, s velikim Gustlom imao nekoliko zanimljivih susreta, a svoja zabilježena sjećanja na velikog hrvatskog pisca, objavio je godine 1954. u *Zadarskoj reviji*, a s tim je člankom zadarska književna smotra, kojoj je on tada bio urednikom, obilježila četrdesetu obljetnicu Matoševe smrti.⁸⁸

Ljubomira Maštrovića je do poznanstva s Matošem doveo prije svega njegov nacionalno hrvatski i politički, točnije pravaški angažman. Naime, već kao gimnazijalac Maštrović se školske godine 1910./11. i 1911./12. nalazio na čelu najbrojnije organizacije hrvatske mladeži u Zadru – *Mladohrvatske*, od tri koliko

⁸⁴ Ljubomir Maštrović, "Moja sjećanja na A. G. Matoša", *Zadarska revija*, III, Zadar, 1954, br. 2, str. 80.

⁸⁵ *Isto*, str. 80-81.

⁸⁶ Joso Modrić, "Matoš na umoru", Zagreb, 15. ožujka 1914., *Narodni list*, LIII, Zadar, 21. ožujka 1914., br. 23, str. 1.

⁸⁷ V. bilješku br. 8.

⁸⁸ Lj. Maštrović, *n. dj.*, str. 79-89.

ih je djelovalo u tom gradu, snažno uključenom u razbuktali hrvatski omladinski pokret od 1910. do 1914. (Ostale dvije zadarske organizacije bile su: *Hrvatska napredna omladina* na čelu s Antonijem Filipovićem i ona što je pripadala *Hrvatskom katoličkom pokretu*, a vodio ju je Joso Vodopija). Sve zajednice zadarske hrvatske mladeži vezivala je zajednička borba protiv talijanaša i austrijskog protuhrvatskog političkog režima, kao i nastojanje k djelatnom doprinosu političkom ujedinjenju hrvatskih zemalja, i to preko borbe sa svim protuhrvatskim snagama, osobito sa strancima na političkoj službi u Hrvatskoj, ali i s anacionalnim političkim konformistima. Upravo zbog svoga deklariranog hrvatstva, Mladohrvatska organizacija u Zadru morala je raditi ilegalno.

Nakon poznatih događaja 1912. kada na vlast u Hrvatskoj dolazi komesar Slavko Cuvaj, te vala protesta i masovnih nemira, osobito srednjoškolske mladeži, koji su kulminirali pokušajem atentata na komesara Cuvaja 8. lipnja 1912., i u pripremanju kojega je sudjelovalo nekoliko zadarskih maturanata, Ljubomir Maštrović mora pred prijeljnom uhićenja napustiti što prije Zadar i otići u Zagreb, gdje upisuje studij filozofije.

Tamo su Maštrović i grupa studenata pravaša iz Dalmacije nastavili političke aktivnosti protiv komesara Slavka Cuvaja, stoga su u prosincu 1912. prognani iz Zagreba. Kao podrška njihovoj političkoj aktivnosti, a napose u zaštiti od policijskih progona, nesebično su im pomagali A. G. Matoš i prof. Đuro Šurmin. Maštrović se već sljedeće godine vraća u Zagreb i 25. travnja preuzima vodstvo središnjice Mladohrvatske omladinske organizacije i postaje predsjednik Hrvatskog akademičkog kluba "Kumičić" te urednik časopisa *Mlada Hrvatska*, glasila starčevićanske mladeži. Podršku tom listu iskazivali su mnogi hrvatski pisci među kojima se posebno isticao A. G. Matoš.⁸⁹

Časopis *Mlada Hrvatska* izlazio je u Zagrebu u nekoliko serija, najprije 1894./95. kada ju je uređivao Dinko Politeo, potom 1902. Branko Drechsler Vodnik, te po treći put 1908. kada se pojavila kao "glasilo starčevićanskog djaštva" i izlazila je do 1914. Idejna usmjerenost lista bila je pravaška a u hrvatskoj književnosti "Mladohrvati" su kao uzor isticali Eugena Kumičića, a svi su ujedno bili poštovaoci i sljedbenici Matoševe umjetnosti: Karlo Häusler, Ljubo Wiesner, Fran Galović, Milković, Tin Ujević, te su se svi odreda, ne slučajno, godine 1914. okupili na stranicama znamenite pjesničke zbirke *Hrvatska mlada lirika*. U ovoj, trećoj, seriji izlaženja časopis su uređivali Fran Galović, Krešimir Kovačić i Ljubomir Maštrović. Časopis *Mlada Hrvatska* bio je izrazito modernistički i antiklerikalno usmjeren, a donosio je vrijedne književne priloge uglednih hrvatskih pisaca, među kojima se svojom kvalitetom izdvajaju oni Antuna Gustava Matoša koji u *Mladoj Hrvatskoj* objavljuje svoje poznate eseje o Mauriceu Barresu⁹⁰ i Lazaru K. Lazareviću.⁹¹

⁸⁹ Isto, str. 81-89

⁹⁰ Antun Gustav Matoš, "Maurice Barrès", *Mlada Hrvatska*, I, Zagreb, 1. srpnja 1902., br. 4, str. 106-112.

⁹¹ Antun Gustav Matoš, Lazar K. Lazarević, *Mlada Hrvatska*, I, Zagreb, 1. lipnja 1902., br. 3, str. 71-79.

U trećem broju *Mlade Hrvatske* 1913., a prvom kojeg je uredio Ljubomir Maštrović, nalaze se dva Matoševa priloga: članak "Mlada Hrvatska"⁹² i alegorijska pjesma "Čuvar".⁹³ U prvom Matoš pozdravlja obnovljeni časopis: "Kao svakom dobrom Hrvatima i meni je veoma milo što se nastavlja rad *Mlade Hrvatske*. Omladina je i danas najidealniji dio naše inteligencije, pa kad vi, mladohrvati, nosite visoko barjak hrvatske misli, ideala hrvatskog, nije izgubljena ni jedna naša nada, jer je samo ideal izvor svakog zanosa i svake akcije".⁹⁴

Matoš također nastoji povezati domoljublje mladohrvata s poticajima ka boljem književnom stvaralaštvu, te ističe: "Ako i nije bogzna šta učinila *Mlada Hrvatska* je dosele po slabim silama svojim bez ičije pomoći bila u prvim i najizloženijim redovima narodne borbe. Ne služeći kao dosadašnja omladina ni jednoj stranci, emancipovala je omladinu od dosadašnjeg običaja stranačke korteške dekoracije, javivši se i u književnosti novim zvucima, pa će možda mladohrvatski – kao prvi pravaški – pokret biti važan i kao pokret literaran. Zv. Milković, Lj. Wiesner, Karlo Häusler, F. Galović i drugi javiše se uspješno u novoj Plejadi nad zanemarenim Parnasom hrvatskim. U najteže dane nose oni sposobnost zanosa i hrvatskog idealizma, a vi mladi Hrvati, kojima se hrvatske muze javiše u času klonulosti i infamne savremene životne proze, dođite u ovo kolo, i što je danas tek pokret i misao, danas-sutra će postati djelo i uspjeh. Jer samo veliko djelo može biti veliko, kao mlado djelo što je *Mlada Hrvatska*."⁹⁵

Smrt velikoga hrvatskog književnika Antuna Gustava Matoša godine 1914. rastužila je ne samo poklonike njegova književnog pera, već i sve istinske hrvatske domoljube, kojima je Matoševa riječ uvijek puna domoljubnog zanosa počesto bila jedino svjetlo u mraku hrvatskih kukavnih političkih prilika. Dakako da je najomiljeniji bio kod hrvatske mladeži, osobito one pravaške. Stoga ne čudi da je na velebnom sprovodu Matošu na zagrebačkom groblju Mirogoj, svom počasnim članu, govorio predstavnik starčevićanske i matoševske mladeži okupljene oko Hrvatskog akademičkog društva "Eugen Kumičić" i časopisa *Mlada Hrvatska*, dok su vijenac nosila tri člana kluba a dvojica članova u starim akademskim gala-odorama su uz lijes držala počasnu stražu. Taj, inače posljednji govornik nad otvorenim rakom velikog pisca, bio je predsjednik društva "Kumičić" i urednik *Mlade Hrvatske*, student filozofije, dvadesetogodišnji Zadranin Ljubomir Maštrović.⁹⁶ Budući da njegov govor, osim u izvješćima s Matoševog pogreba u *Mladom Hrvatskoj* i pravaškom dnevniku *Hrvatska*, nije poslije 1914. objavljen, prigoda Matoševe 90. obljetnice smrti dobar je povod da ga se prisjetimo, tim više što su neprijeporne i književne vrijednosti tih komemorativnih riječi mladog Ljubomira Maštrovića:

Živi pokojniče!

Jesen je, kažu, umorna. Ne, nije. Jesen je vesela. Umorno je proljeće.

⁹² Antun Gustav M a t o š, "Mlada Hrvatska", *Mlada Hrvatska*, VI, Zagreb, listopad 1913., br. 3, str. 102-104.

⁹³ A[n]tun] G[ustav] M a t o š, "Čuvar", *Mlada Hrvatska*, VI, Zagreb, listopad 1913., br. 3, str. 112.

⁹⁴ V. bilješku br. 89.

⁹⁵ *Isto*

⁹⁶ Iz akad. kluba "Kumičić", *Mlada Hrvatska*, VII, Zagreb, ožujak i travanj 1914., br. 3 i 4, str. 71.

I eto sada, u osvitu proljeća dok "ona lasta čavrlja, a jaglac cvate i miriše zumbul i različak, i budi se arija, što dočarava Paula i Virginiju i terase u saracenskim arhitekturama sa svilom djevičanskih krinolina plavih infantica", klonula je umorna glava Tvoja, sgrčila se ruka Tvoja držaći pisaljku i umorne se priče dosadne smrti slušaju. Ne, Tvoja lasta više se neće vratiti.

I Tvoje srce uvijek puno mirisa cvijeća, ljepote svijeta i božanskih uživanja jednim neskladnim hroptanjem što smrt znači, prestalo je kucati.

Ne, ne, nije jesen umorna. Ona je vesela. Umorno je proljeće.

Umorne su duše naše, što tuže sad nad otvorenim grobom, umorni su visovi bregova naših i sva ljepota dana sunčanog pretvara se u plač i umornost tužnu.

Plačemo, jer mračni su nam "Vidici i putovi" i zalud oko domovinom kruži tražeći Tebi, Gustle, zamjenu, Tebi, koji si bio krik bolova naših, uzdah žalosti naših i dionizijski poklik našeg veselja i radosti naših...

Tko će jošte plakati i smijati se tako?

Veliki pokojniče! Tvoja "Mlada Hrvatska", ona koju si Ti nadahnuo duhom duše Svoje, kojoj si bio trajnim pratiocem, ocem i drugom, oprašta se evo s Tobom u doba, kada Te ona sa čitavom Hrvatskom najviše treba, da digneš svoj jaki glas – kao ono lani – na obranu hrvatskih žala, da dovikneš otimačima hrvatske grude i hrvatskih prava: Natrag u prah! Treba Te danas, kad šarenilo nacionalizma opet hoće da omrlja Tvoj, naš, hrvatski nacionalizam. Oprašta se s Tobom bolju, počitanjem i harnošču, o Veliki umniče i književniče! Nu, Tvoj Veliki hrvatski duh, onaj Tvoj oporni, pravaški! Hrvat bit će i nadalje s njom kao najvjerojatniji pratilac i drug. Sam kažeš: "Ima mrtvaca vječno živih... Sokrat je danas na životu više od živog živcatog Zagreba", i Ti ćeš biti uvijek življi od svih nas, od cijelog Zagreba, od čitave Kroacije.

Veliki, živi Gustle! Tvoja "Mlada Hrvatska" kliče Ti posljednji: S Bogom!⁹⁷

Premda osobno Antun Gustav Matoš nikada nije posjetio Zadar, bilježimo njegove brojne književne veze s tim gradom. U zadarskoj je periodici objavio nekoliko eseja, književnih kritika i polemika u kojima je došla do izražaja njegova literarna duhovitost, stilska ljepota i polemička oštrina, a nadasve piščevo zaneseno domoljublje. Shvaćajući da je temeljna karakteristika hrvatske kulturne tradicije njezina rasprostranjenost u svim krajevima Lijepa naše, Antun Gustav Matoš je znao prepoznati Dalmaciju kao kolijevku hrvatske kulture, a Zadar kao važno kulturno žarište hrvatskog juga, i stoga je taj dio hrvatskoga kulturnoga krajolika bio predmetom njegova stalnoga interesa. Najvažnija činjenica Matoševe veze sa Zadrom je u tome što u tom gradu godine 1905. izlazi njegova knjiga "studija i impresija" pod naslovom *Ogledi*, za koju autor te godine nije u hrvatskoj metropoli Zagrebu mogao naći nakladnika. Suradujući pak u brojnim zadarskim novinama i časopisima, kontaktirajući s mnogim urednicima, te piscima što su djelovali u Zadru, pišući o književnim djelima što su ih objavili zadarski pisci ili o onim djelima koja su tiskana u Zadru, Antun Gustav Matoš je znatno pridonio stvaranju osebujne književne atmosfere u glavnom gradu

⁹⁷ Lj. Maštrović, "Nad grobom A. G. Matoša. (Govor Ljubomira Maštrovića.)", *Mlada Hrvatska*, VII, Zagreb, ožujak i travanj 1914., br. 3 i 4, str. 41.

Dalmacije. Veliki pisac je znao da je hrvatska kultura onoliko velika koliko je ima u svim kulturnim sredinama naše domovine, a uistinu ih je malo gdje nećemo naći Matoševe tragove. I po tome je Antun Gustav Matoš reprezentativni predstavnik moderne, književnog razdoblja u kojem su napokon razlike između sjevernog i južnog hrvatskog književnog stvaralaštva nestale, a hrvatska se književnost konačno i neraskidivo ujedinila.

THE PAGINAE IADERTINAE OF ANTUN GUSTAV MATOŠ

On the occasion of the 90th anniversary of the death of Antun Gustav Matoš

SUMMARY

Although Antun Gustav Matoš never visited Zadar personally, he does have many literary connections with the city. In the Zadar periodical press he published several essays, reviews and polemical pieces in which his literary wit, the charms of his style and polemical acuity and in particular his enthusiastic patriotism came to the fore. Realising that a basic characteristic of the Croatian cultural tradition was its widespread dissemination throughout the length and breadth of the country, Matoš identified Zadar as an important cultural focus of the southern part of Croatia, and this part of the Croatian cultural landscape was a subject of lasting interest to him. The most important fact in Matoš's link with Zadar is that his book of "studies and impressions" entitled *Ogledi* came out in the city in 1905, Matoš having been previously unable to find a publisher for it in the Croatian capital of Zagreb. Working for many Zadar journals and papers, and being in contact with many editors and writers who operated in Zadar, writing of the literary works that were published by Zadar writers or about works printed in the city, Antun Gustav Matoš made a considerable contribution to the creation of the distinctive literary atmosphere in the regional capital of Dalmatia at the time of the Croatian Modern period.

KEY WORDS: *Antun Gustav Matoš, Croatian Modern period, Zadar*